

<https://kritika-hdp.hr>RAZGOVOR ([HTTPS://KRITIKA-HDP.HR/RAZGOVOR/](https://kritika-hdp.hr/razgovor/))Bangladeška književnost

Farah Ghuznavi: Migranti obavljaju poslove koje nitko ne želi

Istražujući književne domovine europskih migranata, tj. književnosti, jezike i kulturu zemalja odakle nam u Europu stižu izbjeglice i migranti, Lora Tomaš razgovarala je s nagrađenom bangladeškom autoricom, kolumnisticom i aktivistkinjom Farah Ghuznavi

<https://kritika-hdp.hr/autor/ltomas/>

Lora Tomaš

<https://kritika-hdp.hr/autor/ltomas/>

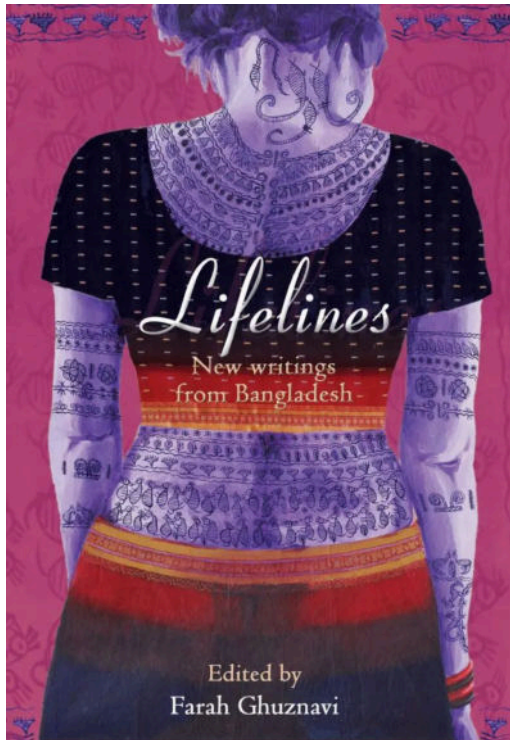

Privatni arhiv

Ghuznavi je već i kao kolumnistica naučila da ljudi ne žele slušati strašne priče ako nisu aktivisti, novinari ili istraživači. Sebe smatra aktivisticom, a fikcija je najbolji medij. Ali ne piše ni za koga, piše da ne bi poludjela. „Jedino je u pisanju legitimno čuti glasove u glavi, jer ih možeš prenijeti na papir”, kaže Ghuznavi.

„Ne zaboravi, većina ih misli da su predobri za ovakav posao. Nikada nisam vidio toliko onih koji žele da netko za njih odradi sve te niske poslove, a istovremeno ne žele primiti radnike koji su to voljni,” rekao je mladi somalijski izbjeglica svojoj prijateljici Evelini Morales, potplaćenoj Filipinki zaposlenoj kao *au pair* u kućanstvu ambiciozne desne političarke u Danskoj. Uz Danca Henrika, doktora oženjena Tajlandankom koji svoju krizu srednjih godina signalizira ekscentričnim modnim izborima, i Chhayu, koja brine o logorima Rohindža u Bangladešu, Evelina Morales jedan je od likova koje transformativno povezuje liminalni prostor aerodroma i aviona u kratkoj priči *Henrik's Journey* nagrađivane bangladeške autorice, kolumnistice i aktivistkinje Farah Ghuznavi. Priča će biti objavljena u novoj knjizi, koju autorica trenutno polira. Do sad je Ghuznavi objavila zbirku kratkih priča *Fragments of Riversong* (2013.), čija

naslovnica prikazuje fragmentiranu kartu Bangladeša, a naslov evocira lađare koji su tijekom prelazaka rijeka putnicima pjevali bengalske narodne pjesme. Prije toga, Ghuznavi je uredila antologiju suvremenoga bangladeškog pisanja, *Lifelines: New Writing from Bangladesh* (2012.) ♿

Sa svojih 170 milijuna stanovnika, Bangladeš je šesti najveći izvoznik migranata na svijetu. No Bangladeš se i sâm već pola stoljeća bori sa zbrinjavanjem migranata i izbjeglica, ponajviše Rohindža, muslimana koji bježe od genocida u Mjanmaru, pa je Bangladeš ujedno i dom najvećega izbjegličkog logor na svijetu. Migracije su u Bangladešu i unutarne: na tisuće su prisiljeni seliti sa ciklonima i poplavama pogođenih obala u urbane slamove, posebice u prijestolnicu i četvrti najnapučeniji svjetski megagrađ, Dhaku, s populacijom većom od 23 milijuna. Posljednje dvije godine, Dhaka je uronjena u sukobe naroda i vlasti. Ovo su ljeto obilježila krvoprolića revolucije: narod je svrgnuo petnaestogodišnji režim premijerke Sheikh Hasine, koja je zatim pobjegla u Indiju. Upravljanje

zemljom 8. kolovoza preuzela je privremena vlada.

„Ulice Dhake su teško mjesto; Dhaka nije obziran grad“, rekla mi je Ghuznavi s kojom sam nedugo nakon tih događaja razgovarala putem WhatsApp poziva, kad smo triput bile prekinute: dvaput večernjim zvonima katedrale sv. Mateja u povijesnom središtu Salerna, treći put ponoćnom dostavom manga u Dhaki „Ne trebamo brinuti o vremenu“, rekla mi je Ghuznavi, „ja sam ionako noćna ptica.“

Kratke priče kao izvještaji s terena

Ghuznavi se sjeća da je, dok je 90ih studirala za jedan od dva magisterija Londonske škole ekonomije, bila jedina smeđa osoba u dvorani, a jedan od profesora otvoreni rasist. Uvijek je govorio – još u 50ima i 60ima – da su Zapadno Indijci, Irci i Afrikanci lijeni. Ali ne misli na nju i njezin narod, dodao bi profesor, oni nisu lijeni. „Pomišljaju li Europljani ikada što bi se dogodilo da su jednostavno ostali kod kuće, da nisu uspostavljali i pljačkali kolonije diljem svijeta?“ rekla mi je Ghuznavi. „Ovo što se sad događa s migracijom samo je slučaj Carstva koje uzvraća udarac, kao u Zvezdanim ratovima.“

Oduvijek ju je zanimala društvena pravda, a na njezin su odnos prema književnosti i motive kojima se bavi utjecali upravo ovakvi incidenti te dugogodišnji rad u razvojnom sektoru: Programu Ujedinjenih naroda za razvoj, nevladinim organizacijama u UK-u, Bangladešu i drugdje, a posebice tri godine rada za Grameen Bank (*seoska banka* na bengalskom), organizaciju zaduženu za takozvane poduzetničke mikrokredite najsiromašnijim Bangladešanima, uglavnom ženama. Osnovao ju je 1983. godine Mohammad Yunus i za nju 2006. godine dobio Nobelovu nagradu za mir. Isti Mohammad Yunus koji je trenutno na čelu privremene bangladeške vlade.

„Nije to bio sistem bez greške“, rekla mi je Ghuznavi, „ali je u prosjeku mnogima učinio dobra. Da bi se kvalificirale za kredit, žene su trebale formirati grupe od pet. Bile su odgovorne jedna drugoj za vraćanje, u malim ratama, kroz godinu dana. Ohrabrivalo ih se da odmah investiraju u nešto što će donijeti profit – kravu muzaru, naprimjer, da bi mogle prodavati mlijeko i isplatiti zajam. Drugi zajam uzimale bi za nešto što nije donosilo dobit istog trena, naprimjer kravu za tovljenje, koja bi se mogla prodati za bajramsko žrtvovanje.“

„Uglavnom, dok sam radila za Grameen Bank, uvijek smo morali pisati izvještaje s terena, a ja bih već tad pokušala uključiti kakvu zanimljivost, kakav detalj koji razlikuje jednu potraživateljicu zajma od druge“, rekla mi je Ghuznavi. „Ova je prodala kravu, ona nije itd. Dosadni su to izvještaji pa sam ih pokušavala učiniti zanimljivijima. Zašto ne bi mogli biti ispričani kao fikcija, pomislila sam.“

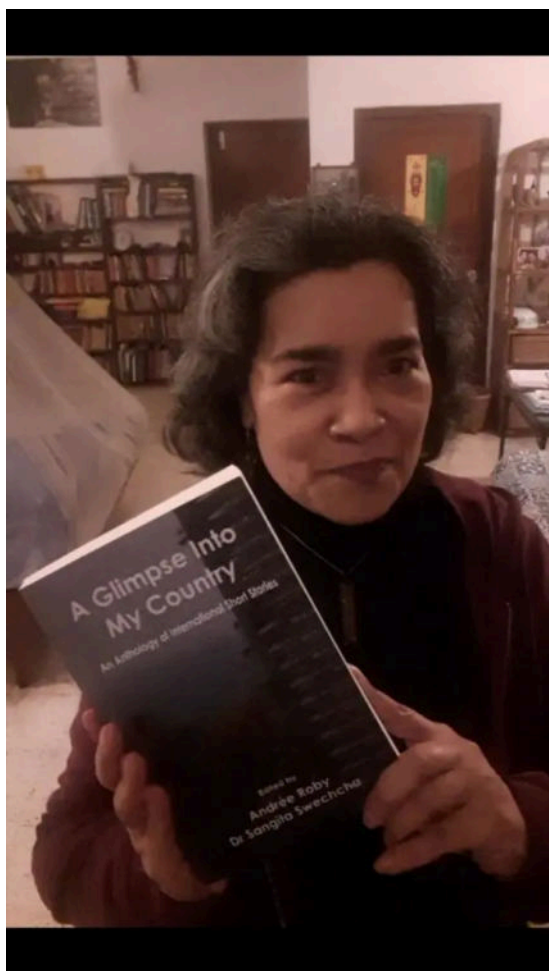
Pomišljaju li Europljani ikada što bi se dogodilo da su jednostavno ostali kod kuće, da nisu uspostavljali i pljačkali kolonije diljem svijeta? Ovo što se sad događa s migracijom samo je slučaj Carstva koje uzvraća udarac, kao u Zvezdanim ratovima

Glasovi u glavi

Ghuznavi je već i kao kolumnistica naučila da ljudi ne žele slušati strašne priče ako nisu aktivisti, novinari ili istraživači. Sebe smatra aktivisticom, a fikcija je najbolji medij. Ali ne piše ni za koga, piše da ne bi poludjela. „Jedino je u pisanju legitimno čuti glasove u glavi“, rekla mi je Ghuznavi, „jer ih možeš prenijeti na papir. Iako sam uvijek voljela čitati a pisci su mi bili zvijezde prije nego što su bili zvijezde, prije književnih festivala i društvenih mreža, tek sam u kasnim tridesetima napisala svoju prvu priču, prije svega zato što sam dobra u tome da si

govorim što ne mogu. Već sam s 10 znala da samo želim pisati knjige, ali nisam se usudila. Godinama sam pisala kolumne za *Daily Star*, o raznim temama. Zatim sam 2005. ugledala novinski naslov o djevojčici, kućnoj pomoćnici u Dhaki, koja je završila u bolnici nakon što ju je njezin poslodavac istukao. Bila sam tad u Londonu, na svome drugome magisteriju, i pitala svoju urednicu zašto se više ne piše o tom događaju. Rekla mi je da sama nešto napišem, ali znala sam da nitko tko tuče djecu neće htjeti čitati o tome kako to baš i nije lijepo. Znala sam njezino ime i dob, i što je pretrpjela. Rupali (10), nikada je neću zaboraviti. Sve ostalo je fikcija. Smislila sam priču u kojoj dugo ne znamo o čemu je zapravo riječ. Možda će je tako netko htjeti pročitati, pomislila sam, i samo je potekla, kao da mi ju je netko izdiktirao. Napisala sam je u dva-tri dana, a poslije je završila u antologiji. Priča se zove *A Small Sacrifice*, i nakon nje sam pomislila da bih možda mogla pisati.“

Sultanin feministički san

Farah Ghuznavi, iz privatne arhive.

„U istoj toj antologiji, na samom početku, bila je i priča Rokeye Sakhawat Hossain, ili Begum Rokeye, kako su je zvali. *Sultanin san*, iz 1905. (Na hrvatskom objavljena u *Popodnevnim pljuskovima: izboru iz suvremenog indijskog ženskog pisanja*, ur. Marijana Janjić i Lora Tomaš). Posljednja priča u antologiji bila je ta moja iz 2005., jer je knjiga obuhvaćala sto godina bengalske književnosti. Kad sam antologiju pokazala tati, rekao mi je: o, lijepo, obiteljska poveznica. Pitala sam ga: kakva? Pa Begum Rokheya, rekao je. O, rekla sam, imamo neku poveznicu s Begum Rokheyom? Znala sam da je ona feministička ikona, u cijeloj južnoj Aziji, ne samo u Bangladešu. Znana je kao jedna od prvih edukatorica muslimanskih djevojaka, a ispada da je moja prabaka, koja se udala u našu obitelj, starija sestra Begum Rokheye. Tako da imamo blisku vezu. I ta je prabaka bila spisateljica, pjesnikinja k tome, što tada nije bilo baš respektabilno. Rano je ostala udovica jer je moj pradjed umro. Dva sina je podigla sama, a vodila je i književni časopis u tome malome provincijskom gradu u kojemu je živjela.

Rokheya je jednu knjigu posvetila toj sestri jer su je ona i brat naučili čitati i pisati na bengalskom. U to su vrijeme u muslimanskim obiteljima kćeri učile arapski i urdski, a ne bengalski. Bengalski su smatrali manje bitnim, lokalnim jezikom.“

Kad sam antologiju pokazala tati, rekao mi je: o, lijepo, obiteljska poveznica. Pitala sam ga: kakva? Pa Begum Rokheya, rekao je. Znala sam da je ona feministička ikona, u cijeloj južnoj Aziji, ne samo u Bangladešu. Znana je kao jedna od prvih edukatorica muslimanskih djevojaka, a ispada da je moja prabaka, koja se udala u našu obitelj, starija sestra Begum Rokheye. Tako da imamo blisku vezu

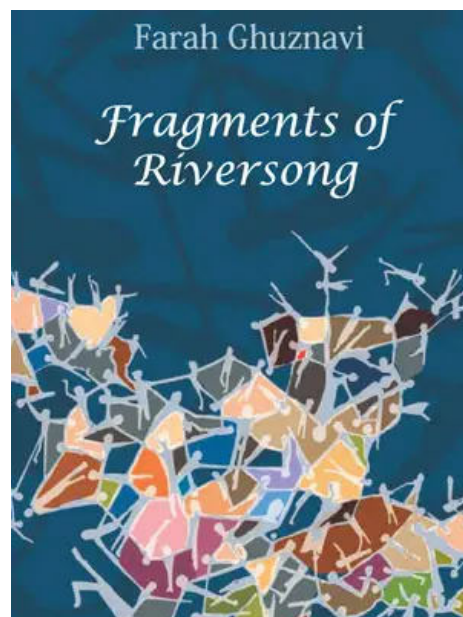
Školarke, stričeki i priče kojima ljudi vjeruju

Farah Ghuznavi odgojila je Ruby Ghuznavi, poznato ime u aktivističkoj sferi, te otac feminist. Sjeća se da joj je mama jednom za večerom pričala o djevojčicama koje ispred školskog dvorišta presreću i „obrađuju“ stariji muškarci. Bilo je to prije par desetljeća, kad je pohađala žensku katoličku školu Holy Cross u Dhaki. „Sljedeći dan sam to ispričala svojim prijateljima, ali nitko mi nije vjerovao“, rekla mi je Ghuznavi. „Ne budi smiješna, rekli su mi, to se ne događa nigdje, a kamoli ovdje. Sjećam se, bilo mi je možda 12 ili 13, kad sam shvatila da ono što netko vidi ili nauči i uzima zdravo za gotovo, drugi ne vide ili ne interpretiraju na isti način. Tad sam shvatila da je bitno komunicirati tako da ljudi shvate što im govoriš, da to dopre do njih. Mislim da je to za mene bilo ključno. Kad sam tu večer došla kući frustrirana i požalila se mami da mi ne vjeruju, rekla mi je da mi ni ne mogu vjerovati jer su u južnoazijskoj kulturi djevojke nevine, drži ih se u neznanju, žive u izolaciji. Ne smiju znati ništa ni o čemu, pogotovo ne o nečemu tako seksualnom poput pedofilije. Meni je bilo jasno da su ti stariji muškarci koji su se pokušavali zbližiti s mladim djevojkama opasni, da to ne može dobro završiti. Shvaćala sam da nije prikladno, iako nisam mogla znati što bi oni točno htjeli s tim djevojkama. Vidjela sam to toliko puta da nisam mogla ni prebrojati. Srećom, nitko od učitelja nije bio predator, uvijek su to bili neki drugi muškarci koji su stajali ispred školskih vrata. Motali bi se u uličici prekoputa, kamo bi djevojke u pauzi pretrčavale kupiti grickalice. Sestre nas nisu smjele vidjeti jer bismo nadrapale. Strategije tih stričeka, kako smo ih zvali, bile su blage, neupadljive u ono vrijeme, ali tad sam shvatila da su ulice opasne za djevojke.“

Ultimatum književne angažiranosti i stereotipi o Globalnom jugu

Antologija suvremenog pisanja iz Bangladeša koju je Ghuznavi uredila prije više od desetljeća *Lifelines: New Writing from Bangladesh*, okupila je isključivo spisateljice, a objavila ju je sad već kulturna feministička izdavačka kuća iz Delhija, Zubaan. U pitanju su bile mlađe autorice, ispod 40. Pitala sam Ghuznavi jesu li se neke teme i motivi ponavljali u tim pričama i po kojem ih je ključu birala. Rekla mi je da neke zajedničke teme uvijek isplivaju na površinu kad su u pitanju zemlje u razvoju, dijelom zato što je to njihova realnost, a dijelom jer je to ono što se prodaje, pogotovo na Zapadu.

„Nigerijsko-američka književnica Chimamanda Ngozi Adichie u svome poznatom TED govoru *The Danger of a Single Story* kaže da se od pisaca na Globalnom jugu očekuje da izvještavaju o siromaštvu, nasilju, migraciji i diskriminaciji“, rekla mi je Ghuznavi. „To je ono što se očekuje, pa ako želite napisati nešto što ne spada u te kategorije, odjednom to postaje problematično. Imam tu jednu priču, zove se *Inner Voices*, o ženi s mentalnim izazovima koja živi na selu i djevojčici koja je promatra sa znatiželjom. Za selo je ona samo *luđakinja*. Jedan veoma poznati američki časopis bio je zainteresiran da objavi tu priču. Svidjela im se pa je urednica radila sa mnom da mi je pomogne dotjerati. Na kraju je htjela da ubacim i lik socijalne radnice, da bi se američki čitatelji mogli saživjeti. Rekla sam joj da to nema smisla, da nije autentično, jer se jedna socijalna radnica te vrste nije mogla dogoditi u bangladeškom selu, nema ih ni u gradovima. Onda je izmisli, rekla mi je urednica, nitko neće znati. Povukla sam priču. Stajala mi je na stolu deset godina i tek sad će biti objavljena, u novoj zbirci“, rekla mi je Ghuznavi, a zatim smo nastavile razgovarati o žanrovskoj književnosti na bengalskom – književnosti kakva rijetko zanima strane prevoditelje i izdavače.

Nigerijsko-američka književnica Chimamanda Ngozi Adichie u svome poznatom TED govoru *The Danger of a Single Story* kaže da se od pisaca na Globalnom jugu očekuje da izvještavaju o siromaštvu, nasilju, migraciji i diskriminaciji

„Na bengalskom postoje gotovo svi žanrovi, a u novije se vrijeme piše dosta horora“, rekla mi je Ghuznavi. „Mnogo je priča dosta mračno, jer Bengalci imaju smisla za crni humor i tragediju – valjda smo morali nekako preživjeti. U posljednjih nekoliko godina naišla sam na nešto magičnog realizma, grafičkih romana, a prodaje se i mračna akademija i mračna romansa. Oni koji pišu na engleskom imali su određene obrazovne prilike u životu pa često ne stvaraju žanrovsku, nego „visoku“ književnost rane bengalske tradicije – književnu fikciju, iako je ta stigma sad popustila. Bengalska književnost općenito ima veoma bogatu tradiciju, ali tragedija je da se ne prevodi ili prijevodi nisu dobri, a govorimo o stotinama godina genijalne književne produkcije. Zapad zna jedino za Tagorea, eventualno još poneko ime. Meni je Tagore osobno najdraži autor, ali ipak je on klasičan, a ne eksperimentalan pisac.“

Ghuznavi je jednom napisala futurističku priču, ali uvijek je zanima društvo. Priča je istraživala kako bi institucija braka mogla izgledati za 500 godina, kad će se bebe uzgajati u laboratorijima. Protagonistica je žena koja u takvom društvu odluči roditi dijete i sama ga dojit, a njezin muž i ostala obitelj paničare jer misle da se vraća na neke primitivne metode. Da je netko pita, rekla mi je Ghuznavi, rekla bi da je na nju ovdje najviše utjecao Isaac Asimov.

„Čak i ako imaš neku agendu o kojoj želiš pisati“, rekla mi je Ghuznavi, „ljudi nisu tu da im se propovijeda. Pisanje nije za podučavanje, pisanje je za zabavu ili za širenje horizonta, iskustva. Ulaziš u arenu u kojoj nikada nisi bila, da bi vidjela svijet i pojave kroz oči nekog s kime ranije nisi bila upoznata. Možeš pisati angažiranu prozu, ali ako podučavaš čitatelje, to neće upaliti.“

Ipak je na pisanje uvijek potiče ono što se događa oko nje. Ove je godine, naprimjer, obilno kišilo. Oko 20. kolovoza u susjednoj indijskoj državi, Tripuri, jedna je brana otpustila viškove vode koja se zatim stala slijevati prema Bangladešu gdje je nanijela goleme štete, odnijela živote. Bangladeš je optužio Indiju da se radi o namjernom poplavljanju. „Na tisuće je ljudi skupljalo novac za pomoć“, rekla mi je Ghuznavi. „Jedan vozač rikše uzeo je kasicu-prasicu od terakote koja je pripadala njegovoj pokojnoj majci, i prvi put je razbio da bi sav sadržaj predao za pomoć. Nije bio bogat, naravno, a unutra je bilo dosta novca, sve novčanice od 1000 rupija. Ipak ih je dao.“ Podsjetilo ju je to na svu onu djecu, skupljače smeća, koji su kupovali boce vode za tekstilne radnike zarobljene pod ruševinama Rana Plaze, osmokatnice u kojoj se šivala odjeća za poznate Zapadne brandove, koja se zbog loše izgradnje urušila i ubila preko 1000 ljudi u travnju 2013., u predgrađu Dhake. Ljudi su joj inspiracija, rekla mi je. Nije optimistična u vezi stanja svijeta, ali priče su jedini most.

Pročitajte i druge tekstove iz serije „Književne domovine europskih migranata“: intervju sa arabistom i prevoditeljem **Srpkom Leštarićem** (<https://kritika-hdp.hr/srpko-lestarc-u-siriji-i-nepismen-covek-ume-da-govori-knjizevnim-standardom-bar-dva-minuta/>), novinarom i Pulitzerom nagrađenim piscem **Matthieuom Aikinsom**, (<https://kritika-hdp.hr/matthieu-aikins-problem-je-sto-su-nam-granice-uopce-potrebne/>) jednim od najpoznatijih nepalskih autora **Buddhisagarom** (<https://kritika-hdp.hr/buddhisagar-o-pricama-iz-mog-kraja-rijetko-se-pisalo/>) i spisateljicom **Ayeshom Muzzaffar** i piscem **Tahom Keharom** (<https://kritika-hdp.hr/duhovi-detektivi-i-antiromansa-u-pakistanskim-metropolama/>).

*Tekst je objavljen uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa za poticanje novinarske izvrsnosti.

🕒 29. studenoga 2024.

Lora Tomaš (1981) je indologinja, prevoditeljica i urednica, autorica romana "Slani mrak" i "Papir tvoje kože".

agencija za elektroničke medije (<https://kritika-hdp.hr/tag/agencija-za-elektronicke-medije/>)

bangladeška književnost (<https://kritika-hdp.hr/tag/bangladeska-knjizevnost/>)

farah ghuznavi (<https://kritika-hdp.hr/tag/farah-ghuznavi/>)

književne domovine europskih migranata (<https://kritika-hdp.hr/tag/knjizevne-domovine-europskih-migranata/>)

Lora Tomaš (<https://kritika-hdp.hr/tag/lora-tomas/>)

Razgovor (<https://kritika-hdp.hr/tag/razgovor/>)

